

դափնիններով կարենայ, ինչպէս իրեն ա-
սել էին համերգի ժամանակ, հայ երգե-
ցողութեան համար լինել նոր ոմն Գուկ-
տո Տ'Արէշցոյ, որ Հոռովմէական եկեղեցւոյ
երգեցողութեան հիմնադիր և կանոնաւո-
րողն համարուած է իրաւամբ:

X.

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐՁԱԳԱՆԳ

Ոսկան Էֆ. Մարտիկեան

Թուրքիոյ դժբաղդութեանց ամենէն կա-
րեւոր պատճառներէն մէկն եղած է աղաղա-
կող պակասը իրական մարդոց, որոնք իրենց
մէջ միացուցած ըլլային սկզբունքի, կարո-
ղութեան, և անկեղծութեան յատկութիւն-
ները:

Ամբողջ այդ երկրին մէջ շատ դժուար է,
եթէ ոչ անկարելի, այս երեք յատկութիւն-
ներով օժտուած քանի մը մահճատեականներ
գտնել, որոնց ի հարկին կրնար վստահուիլ:

Այն այդ իսկ պատճառին համար է, որ
երբ Թուրքիոյ Քրիստոնեայ ժողովուրդներէն
կարող անձ մը կարեւոր նախարարական պաշ-
տոնի մը կոչուի, ու երբ այդ պաշտօնեան
իրական ծառայութիւններ մատուցանէ՝ քա-
րենորդութենէ մտցնելով իր ներկայացուցած
նախարարութեան մէջ, հրաշք մը կը նկատ-
ուի, ըլլայ բնիկ Թուրքիացիին, ըլլայ Թուր-
քեան ճանչցող օտարականի մը կողմանէ:

Այդ ասուպի նման ցոլացող բարեկրօ-
ղութներէն մէկը գործադրուեցաւ 1913-14ին,
Թուրքիոյ թղթատարական - Հեռագրական
վարչութեան մէջ, շնորհիւ Հայ գաւառա-
ցիի մը:

Ոսկան Էֆ. Մարտիկեան, գրեթէ 45 տա-
րեկան անձ մը, ասկէ մօտաւորապէս 10 տա-
րի առաջ կը պաշտօնավարէր Օսմ. Հանրա-
յին Պարտուց Վարչութեան մէջ, և կը նկա-
տուէր անոր կարողագոյն պաշտօնեաններէն
մէկը: Այդ միջոցին լիքնմասկան Կախարա-
րութիւնը կարող պաշտօնեայի մը սովէն
բռնուած, զինեց առաջնայն խնդրելով Թուր-
քեանցի գիտցող կարող և վստահելի պաշտօ-
նեայ մը: Այն թէ ինչպէս Ոսկան Էֆ. Մար-
տիկեանը կարողացաւ այդ պաշտօնին: Անոր հետեւ,
իրեւ. քննիչ Նայն նախարարութեան, Թուր-

քիոյ շորս կողմերը պտտեցաւ և գնահատելի
ծառայութիւն մատուց:

Ասկէ գրեթէ երեք տարի առաջ, երբ Ե-
րուսաղէմի Թուրքիոյ ուղեցին, իրբ շնոր-
հայոց, Հայ Կախարար մը կարգիլ Գահի-
ճին մէջ, իրենց ամենէն անկարեւոր նկատած
նախարարութիւնը, Թղթատարական և Հե-
ռագրական, յանձնեցին Հայտ մը, Ոսկան
Էֆ. Մարտիկեանին: Անոնք որ Տահկական
փոստան նկատած էին կէս մը պարսիա-խոսնէ
և կէս մը քաղկեդնոսէ, սկսան իրենց աչքը
բանալ, և հետզհետէ նկատելի դայն եւրոպա-
կան նայնորինակ հաստատութիւն մը:

Հսկայական գործ մըն էր, գոր Ոսկան Էֆ.
կատարեց կարճ ժամանակի մէջ, անանկ որ
նայն իսկ Եւրոպական վաճառականական մեծ
Տոներ սկսան թրքական փոթիին յանձնել
իրենց օտար երկիր զրկած նամակները և
ծրարները: Հայ նախարարը, իբր գործի
մարդ, նախ և առաջ սկսաւ մրցիլ Թուր-
քիոյ, նա մանաւանդ մայրաքաղաքին մէջ
հաստատուած Եւրոպական թղթատարա-
տուններու հետ:

Ոսկան Էֆ. հանճարեղ գաղափարը յղա-
ցաւ թրքական թղթադրոշմը երկու դասա-
կարգի բաժնէ՝ արտասահմանի նամակնե-
րուն համար յատկացուածներու վրայ կար-
միր աստղ մը աւելցնելով:

Ասիկա բնէիւն վերջ, կարմիր աստղ մը
կրող թղթադրոշմները մեծարանակ վաճառ-
ման դրաւ, իւրաքանչիւր 40 փարալէն քիչ
մը պակաս գնով: Եւրոպական փոսթ օֆիս-
ները չէին կրնար իրենց թղթադրոշմներուն
գինը ո ո է կերպով գեղչել, ու այսպէս Ոս-
կան Էֆ. արտոգլեցաւ մրցիլ անոնց հետ, ու
րովհետեւ առտասահման նամակ զրկող բոլոր
անձինք, Եւրոպացի թէ Թուրքիացի, սկսան
կարմիր աստղ կրող թղթադրոշմը գործածել:
Դարձեալ, Ոսկան Էֆ. սկսաւ պաշտօնե-
ութիւնները մարդագործել: Անիկա ջանալը
թղթատարական պաշտօնեաններու մօտին վր-
այ տպաւորել, թէ իրենք ժողովուրդին ծա-
ռաներն էին, և ոչ թէ տէրերը: Այն քանի
պաշտօնեանները դուրս բրաւ գործէն, և ոչ ոք
պաշտօնի չկարգեց՝ տանեց անոր կարողու-
թիւնը ստուգելու:

Թղթատարական - Հեռագրական վարչու-
թեան մթնոլորտը բոլորովին փոխուեցաւ,
երբ անոր պաշտօնեանները բմբռնեցին, թէ
իրենց գործը պահելու անհրաժեշտ պահանջը
բարեկամական կամ քաղաքական ազդեցու-
թիւն և խաբար չէր, այլ անձնական արժա-
նիք, բնորոշ տակաւ թիւն, և հաստատում թիւն:

Այն, այսպէս, Հայ Կախարարին մոտիկ-
սական գաղափարին սակ, Թուրքիոյ ծանոթ

տեղիակցի, խառնի օճախի թղթատարանոց ներքե Եւրոպական պաշտօնատուններու փախուցանու

Ռական Էֆ. իր բաղկաթոռին մէջ նստելով հրամաններ արձակելու թրքական սովորութիւնը չունէր, այլ անձամբ կը հետազօտէր յանցանքները և թրքութիւնէն էր

Սնոր գործունէութիւնը կարելի է նմանացնել Մր. Բուզլիլի գործունէութեան, երբ, այս վերջինը Ղիւ Երթի ոստիկանապետութեան պաշտօնը կը կատարէր։ Մր. Բուզլիլի, անակնկալ կերպով գիւղերները կ'երթար, և իրեն պաշտօնին մէջ թերաջող ոստիկանը իր յանցանքին մէջ կը բռնէր։ Ղայնպէս Ռական Էֆ. անձամբ կը կատարէր իր հետազօտութիւնները և զեղծութեան երեսն կը հանէր։

Սրիտակի համար, կը պատմուի թէ Հայ Ղախարարը իմանալով որ Վտփորի անկիւններէ գիւղի մը մէջ գտնուող հեռագրական պաշտօնեան կը թերանար իր պարտականութեան մէջ, առաւօտ մը կ'այցելէ հոն։ Պաշտօնեան բացառիկ էր։ Քանի մը ժամ կը սպասէ մինչև որ անիկա կը հասնի։

Ռական Էֆ. առանց իր ով ըլլալը հասկնալով, կը սկսի գանգատիլ։

«Շատ կարեւոր հեռագիր մը ունի, զոր պարտքի դրկել այս առտու, բայց մինչև հիմա ձեզի սպասեցի»։

Պաշտօնեան, զարմանալով այս պարզուկ մարդուն յանդգնութեան վրայ, կը սրտմտի և կը պոռայ։

«Լէֆէնտիմ, փաթկամատըն ա՛» Պիր ազկէն օրտւն»։

Ղախարարը թուղթ մը կ'առնէ, և հեռագիրը կ'ուղղէ Հեռագրական Վարչութեան, իմացնելով թէ այդ գիւղի պաշտօնեան արձակած է, և անոր տեղ ուրիշ մը դրկուելու է անմիջապէս։ Պաշտօնեան կ'աշարհիկ հեռագրին տակ տեսնելով Ղախարարին ստորագրութիւնը։ Անմիջապէս կ'իյնայ անոր ոտքերը համարելու և ներողութիւն խնդրելու։ Բայց շատ ուշ էր։ Իր պաշտօնանկութեան հեռագիրը ինք դրկել կը պարտաւորուի։

Որպէս զի պաշտօնեաները իրենց ապօրինութիւնները սուտով ծածկել չգործէին, Ռական Էֆ. օրէնք մը դրաւ, որուն համաձայն, ամեն ցրուիչ նամակին տացուած և զրկուած թուականը գրուելու էր։

Սման, Կայսրութեան թղթատարական պատմութեան մէջ առաջին անգամ ըլլալով, Ռական Էֆ. Վարչութեան աստե, սպուհեցան և շրջաբերութեան գրուեցան այն գեղեցիկ զանազան թղթագրումները, որոնք ոչ

միայն արուեստագիտական նրբութիւն ի յայտ կը բերէին, այլ հիններուն նման կէս ժամ յետոյ պահարանի վրայէն չէին իյնար, և խաղաղապաշտօնեաներու շնչու աղբիւր մը դառնար։ Այս նոր թղթագրումները այնչափ լաւ ազդեցութիւն ըրին Եւրոպացուց վրայ, որ Բարիզեան կարեւոր թերթեր առնոց լուսանարտները արտասպեցին՝ գովեստի տողերով։ Բայց մինչդեռ Եւրոպացիները կը սքանչանային այս թղթագրումներուն վերայ, թուրք ազգայնամոյ թերթեր սկսան պայքար մղել Սկան Էֆէնտիի դէմ, իբրեւ թէ թղթագրումներուն վրայ Հայերէն տառեր կը գտնուէին։ Անոնք կը զայրանային նաեւ թէ ինչու այդ թղթագրումներուն վրայ թուրքերէնէ գատ ֆրանսերէն ևս գրուած էր։

Մարտիկեան Լէֆէնտի միշտ առիթներ ստեղծեց փոքրիկ գանձի պարտաւորեցնելու համար։ Որ մը Լաբրիէի Վերագրաւումը, ուրիշ աստե մը Պարսոյ Առումը պատեհութիւն սեպելով մասնաւոր թղթագրումներ պատաստել ստուա և վաճառեց։ Թղթագրումներ հաւաքող բոլոր Եւրոպացիներն ու տեղացիները աշագին քանակութեամբ գնեցին այս բացառիկ գրումներէն։

Հայ նախարարին սնօրինութեան օրով տեղի ունեցան հետեւի կարեւոր բարեկարգութիւնները.

1. Կարեւոր գեղջ հեռագրի սակագնին վրայ.

2. Կերտերը հեռագրով կամ թղթատարով դրամ զրկելու դիւրութիւն.

3. Ամենօրեայ փոքրիկ հաղորդակցութիւն զատուներու հետ.

4. Մարաբադարին մէջ օգտօպիներու հաստատում նամակներու փոխադրութեան համար.

5. Փարսը փոսթով զրկուած ծրարները ուղղորդի հասցին յանձնումը՝ մաքսային գործողութեան լրացումէն վերջ։

Անոր ամենամեղմիկ գործը եղաւ Թուրք կին մը պաշտօնի կանչելը։ Ասիկա նորա նշան բան մըն էր Սմանեան Կայսրութեան մէջ։

Քանի մը օր վերջը, երբ բարեկամ մը Ռական Էֆ.ի հանգիսեցաւ և շնորհաւորեց զինքը այդ յանդուգն նորութեան համար, անիկա պատասխանեց ժպտելով.

«Սպասեցէք, թուրք կնոջմով սկսայ, ինչ որ ամենէն դժուարն էր, և Քրիստոնեայ ու Հրեայ կիներով պիտի աւարտեմ ֆեմինիզմի դատը, գէթ իմ պաշտօնական լրջանի մէջ»։

Որովհետեւ Հայ Ղախարարը խաղաղութեան մարգն էր, երբ Թուրքիա պատերազմ

հրատարակեց, անկեալ հրաժարեցաւ: Հրաժարականի առթիւ անոր խօսած ճառը ցուայրուցն է Մարտիկեան Էֆէնտիի անձնուէր հոդիին:

Ահա ահա ի՜նչ:

Էֆէնտիին եւ, այսօր եւ ձեր հրաժարեալ նախարարն եմ, այսինքն այլեւ ձեր ընկերը չեմ, բայց ձեզմէ բաժնուելէս ետքն այս օրով միշտ ձեզի հետ պիտի ըլլամ: Ենթահակալ եմ որ պաշտօնավարութեանս ամբողջ տեղութեանը կատարեալ պարտաճանաչութիւն եւ անձնուիրութիւն ցոյց տուիք եւ ձեր նախարարը մինակ չթողցուիք իր վերակազմութեան ջանքին մէջ: Ամենէն մեծ պաշտօնեայէն մինչեւ ամենէն փոքր պաշտօնեան, մինչեւ անոնք զորս խառնեմ կը կուշիք — եւ որոնց երբեք ես խառնեմի ստորնացուցիչ անունը չտուի, քանի որ անոնք ալ մեզի պէս հայրենիքի ծառայողներն են — իրենց պարտականութեան բարձրագոյն վրայ ֆիսկին, եւ մանաւանդ աս վերջին աւստրիական, ուր թոշակները մասամբ միայն վճարուեցան, շարունակեցին ըստ առաջնոյն իրենց աշխատութիւնը...:

«Իմ նախարարութեանս տեղութեան եւ թէ երբեք ոմանց ղեմ խառնուին վարուեցայ, ոչ մէկուն անձին հետ գործ չունէի: Ես նկատի ունեցայ միայն պաշտօն եւ այդ պաշտօնին պարտադրած պատասխանատուութիւնն էր որ ուղեցի զգացնել ամենուն: Ամենէն մեծ պաշտօնեաներու հետ ամենէն աւելի խառնուին վարուեցայ. որովհետեւ որչափ պաշտօնը բարձրանայ, պատասխանատուութիւնն ալ այդ համեմատութեամբ կը մեծնայ:

«Երբ գործի գլուխ եկայ, նախ ուղեցի հեռագրական պաշտօնականներուն վիճակը բարելաւել, որովհետեւ անոնք, մանաւանդ գաւառներու մէջ, ստիպուած են մուր տեղերու մէջ եւ տկար լոյսերու տակ աշխատել շնչելի թոշակով: Ես ասոնց ամսակաւոր վրայ յաւելում ընել տուի: Իսկ ուրիշ կարգ մը պաշտօնեաներու ամսակաւոր վրայ ալ ըլլալիք յաւելումներուն համար հարկ եղած վարկը չտրուեցաւ: Աւելի ծրարներ ալ մշակուեցան, որոնց գործադրութեան գլուխէն առաջ կը ստիպուիմ մեկնիլ:

«Այսօր Ձեզմէ բաժնուելու ատեն կ'ողջունեմ ձեր բոլորը, եւ ձեր միջոցով կ'ողջունեմ մինչեւ հեռաւոր նահանգներու մէջ աշխատող բոլորիս բոլոր մեծ ու պզտիկ պաշտօնեաները: Կ'ողջունեմ ձեզի եւ կը մաղթեմ որ աշխատիք ու յառաջդիմէք եւ իբրեւ ձեր աշխատութեան վարձք ստանաք օսմ. հայրենիքին բարօրութիւնը»:

Կը մտածեմ ինքիւրենս որ Թուրքիոյ զուտ երկիրը կարելի պիտի ըլլար զրոյսի փոխել քանի մը տարիէն, եթէ Ռուսն էֆ. Մարտիկեանի նման նախարարներ չառաջանուէին:

«Կոչնակ Թիւ 51»

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆՇԽԱՐՔ

ԼԻՎՈՐՆՈՅԻ ՀԱՅՈՑ ԲՈՂՈՔԱՅԻՐՆ
ԱՌԻ ԾԻՐԱՆԱԽՈՐ ՕՐՄԻՆԻ

Նուիրական է միզ համար ամէն ինչ որ հնութեան մէջէն յանկարծ կը ծագի հայ անուամբ դրոշմուած, եւ նոր լոյս, նոր ճառագայթ մը կը ցուցնէ ազգային պատմութեան մթին ստուերները փարատելու համար: Այս անգամ կայծ մ'է որ կը յառնէ դիւաններու փոշիներէ եւ յետ ի Հոովմայ մինչեւ Աթէնք գաղթելու՝ կու գայ հանգչելու այս խաղաղ կղզիկին մէջ ուր լոյս վերեւ երկու դարերէ ի վեր հայկական շունչն եւ հոգին կը թեւածեն: Հրապարակաւ շնորհակալութիւն կը յայտնենք առ պատ. Ռուսեցապետ Տօրթ. Սպիրիտիոն Լամբրոս, որ զայս ծանոց մեզ եւ գեղեցիկ լուսատիպ պատկերով մը դիւրացուց մեր հրատարակութիւնը: Պատահիկ մասն կը կազմէր երբեմն՝ ծիրանաւոր Օրսինիի դիւանական հաւաքածոյին, ուստի եւ մենք Օրսինի պէտք ենք ուղղել այն Ռուսիի ծիրանաւորին անունը՝ առ որ ուղղուած է Թախանձանաց նամակը կամ բողոքագիրը:

Պարունակութիւնն ամենապարզ է եւ կարօտ չէ մեկնութեան. իսկ ինչ որ մեզ համար թանկագին ու կարեւոր է, է բուն իսկ զայն ստորագրողին անունը՝ Խոնա Սաֆար, որդի Խոնա Սուրբանուսի: Այսու մի քաջ աւելի յառաջ կ'երթանք ցեղագրութեան մը ճիշդագրութեանց մէջ, Աբգարեանց ցեղագրութեան, որ Ժ.Զ. Ժիգարեւու մէջ, Թէպէտ դեռ ոչ բուրդովին